

ΕΥΡΩΠΗ 2020: Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ (Ιανουάριος 2011)

Συγγραφέας: ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΒΛΑΝΤΟΥ

1. Η Ευρωπαϊκή Ένωση σήμερα και η πορεία προς το 2020

Το 2010 το όραμα της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης θόλωσε κάτω από την πρωτόγνωρη, διεθνή οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση, τη χειρότερη ίσως των τελευταίων δεκαετιών που έπληξε την Ευρώπη. Η οδυνηρή πραγματικότητα υπερκέρασε κάθε πολιτική πρόβλεψη και προγραμματισμό και κλόνισε το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Όχι μόνο γιατί, ως ένα βαθμό, ανέτρεψε ό,τι είχε επιτευχθεί σε οικονομική πρόοδο και κοινωνική συνοχή, αλλά πρωτίστως γιατί έφερε στην επιφάνεια τις εγγενείς διαρθρωτικές αδυναμίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η οικονομική ευρωζώνη. Τα οφέλη και η δυναμικότητα της μέχρι πρότινος ανάπτυξης εξασθένησαν, η βιομηχανική παραγωγή συρρικνώθηκε, το ΑΕΠ μειώθηκε, οι πιέσεις προς τα κάτω σε αμοιβές και ημερομίσθια αυξήθηκαν και τα ποσοστά ανεργίας επανέκαμψαν σε διψήφια νούμερα, εντείνοντας την αβεβαιότητα, την ανασφάλεια, το φόβο για το χειρότερο.

Το 2010 έκλεισε και ο κύκλος της Στρατηγικής της Λισσαβόνας^[1] που επί μία δεκαετία χάραξε το πλαίσιο διακυβέρνησης και στήριξε την εξέλιξη του θεσμικού οικοδομήματος της ΕΕ, σε μια σημαντική για την εμβάθυνση και διεύρυνση περίοδο, καθοδηγώντας τις στρατηγικές μεταρρυθμίσεις, συμβάλλοντας στη δυναμική σύγκλιση και ολοκλήρωση. Με εφιαλτήριο τη σκληρή οικονομική συγκυρία και θέτοντας ως άμεση προτεραιότητα την επιτυχή έξοδο από αυτήν, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε, το Μάρτιο 2010, τη νέα «*Στρατηγική Ευρώπη 2020- για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη*»^[2], που διαδέχτηκε τη Στρατηγική της Λισσαβόνας και αποτελεί πλέον πλοηγό της ΕΕ.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (ΕΣ), κατά τη Σύνοδο του Ιουνίου 2010, ενέκρινε τη νέα Στρατηγική[3], εκτιμώντας ότι, μέσω αυτής, μπορεί να προωθηθούν διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, να αναληφθούν «ειδικές πολιτικές για να αποδεσμευτεί το αναπτυξιακό δυναμικό της ΕΕ», να επιτευχθεί δημοσιονομική εξυγίανση και χρηματοπιστωτική σταθερότητα και να ενισχυθεί ο συντονισμός των οικονομικών πολιτικών. Οι αρχές, οι στόχοι, οι κατευθύνσεις της Στρατηγικής υιοθετήθηκαν, προκειμένου να βοηθήσουν την Ευρώπη να ανακάμψει και να βγει ισχυρότερη από την κρίση, να ενισχύσει το ενεργειακό δυναμικό της, την παραγωγικότητα, την κοινωνική συνοχή, την ανταγωνιστικότητά της έναντι των προκλήσεων της παγκοσμιοποίησης. Στη Σύνοδο Κορυφής του Δεκεμβρίου 2010, αν και αυτή εστιάστηκε στο μείζον θέμα τροποποίησης της Συνθήκης της Λισσαβόνας ώστε να διασφαλιστεί μόνιμος μηχανισμός χρηματοοικονομικής σταθερότητας[4], το ΕΣ επανέλαβε τη δέσμευσή του για την εφαρμογή της νέας Στρατηγικής, προς ενίσχυση της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ. Η «Ευρώπη 2020» εστιάζεται σε τρεις αλληλοενισχυόμενες προτεραιότητες θεματικού χαρακτήρα:

- «Έξυπνη ανάπτυξη» της οικονομίας που βασίζεται στη γνώση και την καινοτομία.

- «Βιώσιμη ανάπτυξη», προώθηση μιας πιο αποδοτικής και ανταγωνιστικής πράσινης οικονομίας που θα συμβάλλει στην επίτευξη των περιβαλλοντικών στόχων.

- «Ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς», με απόκτηση νέων δεξιοτήτων, καλλιέργεια της δημιουργικότητας και προσφορά θέσεων απασχόλησης, για την εδραίωση της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής.

Συγκεκριμένοι μετρήσιμοι στόχοι (για απασχόληση, ενέργεια, κλίμα, εκπαίδευση, φτώχεια) σηματοδοτούν το τί η Ευρώπη θέλει και πρέπει να πετύχει μέχρι το 2020[5], ενώ επιτρέπουν παράλληλα τη σταδιακή αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών επιλογών και δράσεων. Νέες «εμβληματικές πρωτοβουλίες» (για την καινοτομία, τη νεολαία, την αποδοτική χρήση φυσικών πόρων, την απασχόληση, τη φτώχεια)[6] προβλέπεται να αναληφθούν προς τούτο.

Οι προοπτικές με ορίζοντα το 2020 είναι ασφαλώς φιλόδοξες και ελπιδοφόρες. Η ΕΕ προσβλέπει να γίνει η δυναμικότερη οικονομία της γνώσης στον κόσμο,

ανάγοντας σε βασική προτεραιότητα την ανάπτυξη της καινοτόμου δράσης, μέσω της έρευνας (ως πηγής νέων γνώσεων), της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. Προσβλέπει ακόμα στο να συνεχίσει να αποτελεί παράγοντα αλλαγής διεθνώς, ρυθμιστή τάσεων και όχι συρόμενο, παθητικό μάρτυρα.

2. Από τη Στρατηγική της Λισσαβόνας στις επιδιώξεις του 2020

Ο απολογισμός εφαρμογής της Στρατηγικής της Λισσαβόνας κατά τη δεκαετία 2000-2010 αξίζει να μας προβληματίσει, στο βαθμό που μπορεί να βοηθήσει στη γεφύρωση των κενών ανάμεσα στις προσδοκίες και την εφικτότητα επίτευξής τους.

Στην αυγή του 21ού αιώνα η ΕΕ βρέθηκε αντιμέτωπη με ισχυρές ποιοτικές μεταλλαγές, αποτέλεσμα της παγκοσμιοποίησης και των προκλήσεων της καθοδηγούμενης από τη γνώση οικονομίας. Σε αυτές όφειλε να ανταποκριθεί κατά τρόπο σύμφωνο με τις κοινωνικές της αξίες και αντιλήψεις, αλλά και τις ανάγκες της επικείμενης διεύρυνσης. Σε κλίμα ευφορίας, αποτέλεσμα της θεσμικής ωρίμανσης της ΕΕ και ελπιδοφόρο για το μέλλον, τέθηκαν στη Λισσαβόνα το 2000 επιτελικοί στόχοι, προκειμένου να ενισχυθεί η απασχόληση, η οικονομική μεταρρύθμιση και η κοινωνική συνοχή, στο πλαίσιο μιας εδραζόμενης στη γνώση οικονομίας. Με γνώμονα τα ισχυρά και αδύνατα σημεία της ΕΕ συμφωνήθηκε ένα τολμηρό πρόγραμμα «για την ανάπτυξη γνωστικών υποδομών, την ενίσχυση της καινοτομίας και της οικονομικής μεταρρύθμισης, τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας και εκπαίδευσης». Στόχος του εγχειρήματος να αποκτήσει η Ευρώπη «την πιο ανοικτή, δυναμική οικονομία στον κόσμο, με σεβασμό στην κοινωνική συνοχή και την προστασία του περιβάλλοντος»^[7].

Είναι γεγονός ότι η Στρατηγική της Λισσαβόνας υποκίνησε οικονομικές μεταρρυθμίσεις στα κράτη-μέλη (Κμ), επέφερε αύξηση της απασχόλησης, ενδυνάμωσε την ένταξη του περιβάλλοντος στις άλλες τομεακές πολιτικές και τον πρωταγωνιστικό ρόλο της ΕΕ στις διεθνείς διαπραγματεύσεις για τις κλιματικές αλλαγές. Βοήθησε επίσης τη μεγάλης κλίμακας διεύρυνση προς τις χώρες της

Ανατολικής Ευρώπης, την Κύπρο, τη Μάλτα. Όμως δεν ευοδώθηκε πλήρως. Ο συνδυασμός κοινωνικής συνοχής, οικονομικής ανάπτυξης και ευελιξίας που επεδίωκε παραμένει ζητούμενο και, το χειρότερο αρχίζει, να φαίνεται δυσπρόσιτος. Υπήρξαν κενά και καθυστερήσεις, ήδη πριν ξεσπάσει η θύελλα και μάλιστα σε στρατηγικούς τομείς, καίριας σημασίας για την ανάπτυξη: γνώση και δίκτυα, ανταγωνιστικότητα βιομηχανικού τομέα και υπηρεσιών, παράταση του επαγγελματικού βίου.

Είναι αποκαλυπτική η απολογιστική, ενδιάμεση έκθεση της Επιτροπής προς το Εαρινό Συμβούλιο το 2004[8]. Απαριθμεί τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα : νέες θέσεις εργασίας και αύξηση ποσοστού απασχόλησης, άνοιγμα αγορών βασικής σημασίας, ισχυρή διεύθυνση του διαδικτύου (σε σχολεία, επιχειρήσεις, νοικοκυριά), εντατικοποίηση της μέριμνας για την προστασία του περιβάλλοντος. Καταγράφει όμως και πολλά που ακόμα απέμεναν να γίνουν, όπως και τις σημαντικές δυσκολίες που έχρηζαν άμεσης αντιμετώπισης, κυρίως σε τέσσερα ζητήματα: την αναγκαία βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών, τη μικρή συμβολή της απασχόλησης και παραγωγικότητας στην ανάπτυξη, την απογοητευτική δυναμική της εσωτερικής αγοράς, την έλλειψη βιωσιμότητας της ανάπτυξης. Τα όσα επιτεύχθηκαν στη συνέχεια πολύ λίγο κάλυψαν κενά και αδυναμίες ενώ, πολύ σύντομα, τα θετικά ατόνησαν μέσα στην παγκόσμια θύελλα που χτύπησε, με διαφορετική βαρύτητα, κάθε Κμ και ανέδειξε ανεπάρκειες ικανές να διαλύσουν το ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Ο στόχος του οικονομικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού, μέσω δημιουργίας μιας δυναμικής διεθνώς οικονομίας της γνώσης, φαντάζει απόμακρος. Το ευρωπαϊκό οικονομικό μοντέλο αναδύθηκε, μέσα από τους κλυδωνισμούς, δυσκίνητο, άνευρο, αδύναμο. Οι συνέπειες της έλλειψης οικονομικής διακυβέρνησης, οι αδυναμίες του συστήματος να διαχειριστεί τους οικονομικούς κύκλους, έπληξαν καίρια τις χώρες του Νότου (αρχή ο κίνδυνος χρεοκοπίας της Ελλάδας), αλλά και ευρύτερα τη σταθερότητα και συνοχή της ευρωζώνης. Ωστόσο, παρά τις πρώτες αμφιταλαντεύσεις και την απροθυμία των ισχυρότερων στη στήριξη των ασθενέστερων, η ΕΕ αντιμετώπισε την κρίση συλλογικά, δεσμευόμενη να αναλάβει *«κάθε αναγκαία δράση για να επαναφέρουμε τις οικονομίες μας στην κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης που δημιουργεί θέσεις απασχόλησης»*[9]. Παρά ταύτα ο κίνδυνος δεν ξεπεράστηκε, η πραγματικότητα παραμένει εξαιρετικά ομιχλώδης και η δεκαετία που πέρασε μας άφησε την πικρή γεύση διάψευσης των προσδοκιών.

Χωρίς να αγνοεί τις αδυναμίες της πορείας προς το 2010 και παρά τις

τρέχουσες συγκυρίες, η «Ευρώπη 2020» θέτει ακόμα υψηλότερους στόχους, προσβλέποντας σε μια νέα ανοδική πορεία ευημερίας, σε μια «βιώσιμη ανάκαμψη». Η ΕΕ γνωρίζει πως οι γενικές συνθήκες είναι κατά πολύ δυσμενέστερες απ'ότι πριν από την ύφεση. Δεν είναι μόνο τα περιορισμένα δημοσιονομικά περιθώρια ελιγμών, οι δημογραφικές προκλήσεις, λόγω της γήρανσης πληθυσμού που απειλεί την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και τη βιωσιμότητα των κοινωνικών μας προτύπων, ούτε μόνο οι οξυνόμενες προκλήσεις από τις κλιματικές αλλαγές και την αύξηση της ενεργειακής εξάρτησης. Είναι ακόμα οι κοινωνικές προκλήσεις, με την ένταση των μεταναστευτικών ρευμάτων, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την ένδεια των παιδιών. Σε αυτά ας προστεθεί η στροφή της παγκόσμιας κατανομής παραγωγής και αποταμίευσης προς την Ανατολή και το γεγονός ότι, για την επικράτηση στις παγκόσμιες αγορές, ο ανταγωνισμός διαγράφεται σκληρός με τους παραδοσιακούς αντιπάλους (Ιαπωνία, Η.Π.Α.) αλλά και με νεότερους (Κίνα, Ινδία).

Παρά ταύτα περιθώρια αναμονής και ανοχής της υποτονικότητας δεν υπάρχουν. Προϋπόθεση για την ευόδωση του εγχειρήματος, σύμφωνα με τη Στρατηγική, αποτελεί η συλλογική δράση «ως Ένωση», στη βάση της εταιρικής σχέσης, με τη στενή συνεργασία εθνικών κοινοβουλίων, κοινωνικών εταίρων και κοινωνίας των πολιτών. Εχέγγυα θεωρούνται το ταλέντο και η δημιουργικότητα των πολιτών, οι «ισχυρές αξίες μας, τα δημοκρατικά θεσμικά όργανα, το ενδιαφέρον μας για οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή και αλληλεγγύη, ο σεβασμός μας για το περιβάλλον...»[\[10\]](#).

3. Ο ευρωπαϊκός πολιτισμός συνδεδετικός κρίκος της Ένωσης

Είναι προφανές ότι το διακύβευμα απαιτεί συντονισμένη ευρωπαϊκή δράση, όπως και την κατανόηση και τον ενστερνισμό του από την κοινωνία των πολιτών. Όμως η κρίση έφθειρε την ευρωπαϊκή ιδέα που δείχνει να χάνει τη λάμψη της. Ο ευρωσκεπτικισμός κέρδισε έδαφος, προβάλλοντας τη δικαίωση του ρεαλισμού του. Όσοι πιστεύουν στους ενοποιητικούς ευρωπαϊκούς θεσμούς και στην ενίσχυσή τους αγωνιούν για τη συνεχώς αυξανόμενη αποξένωση των πολιτών, που στέκονται

αδιάφοροι και δύσπιστοι, αν όχι καχύποπτοι, απέναντι στην ενωμένη Ευρώπη και στα όσα το αύριο επιφυλάσσει γι' αυτούς. Ερωτήματα που δύσκολα επιδέχονται πειστικές απαντήσεις φορτίζουν την ατμόσφαιρα. Είναι δυνατόν η ΕΕ να ανακάμψει και να αυξήσει τα επίπεδα ευημερίας της; Είναι δυνατόν να προστατεύσει και να αναδείξει τις αξίες και τα συμφέροντα της Ευρώπης; Σύμφωνα με τη νέα Στρατηγική η απάντηση είναι θετική και το ανθρώπινο δυναμικό συνιστά το κύριο στρατηγικό μέσον για την ευόδωση του εγχειρήματος.

Όμως σε ένα περιβάλλον, εμποτισμένο με ανασφάλεια, ανησυχία, απουσία κάθε «πιστεύω», μια κοινωνία πολιτών που δεν αισθάνονται πολίτες της Ένωσης, είναι δύσκολο, έως ανέφικτο, να εμπιστευτεί και να μετάσχει στα όσα είναι αναγκαίο να γίνουν για την Ευρώπη του 2020. Όταν μάλιστα ο χρόνος έχει εξασθενίσει τη συλλογική μνήμη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η πικρή αλήθεια των οικονομικών μεγεθών φέρνει ξανά στην επιφάνεια τα σύνορα κάθε Κμ και κυρίως το διαχωριστικό όριο ανάμεσα στο Βορρά και το Νότο. Και το χειρότερο, είναι δύσκολο για τον πολίτη να ελπίζει στο καλλίτερο από την εφαρμογή δράσεων προς όφελος της κοινής ευρωπαϊκής πορείας, όταν τα ιδιαίτερα εσωτερικά εθνικά προβλήματα, τα τόσο διαφορετικά, από Κμ σε Κμ, σε υφή, ένταση και συνέπειες, είναι αυτά που θίγουν άμεσα την ποιότητα ζωής, την καθημερινότητά του. Αυτά για τα οποία απαιτεί απαντήσεις και διεξόδους ασφαλείς, τουλάχιστον για το μέλλον των παιδιών του και που, αλλοίμονο, επιδέχονται λύσεις διαφοροποιημένες, από Κμ σε Κμ, ενδεχόμενα και αντικρουόμενες. Όμως κανένα Κμ δεν μπορεί να δρομολογήσει μόνο του το δικό του μέλλον στη σύνθετη, συχνά ανέλπιστη, πραγματικότητα του νέου διεθνούς περιβάλλοντος, όπως και η πολιτική της Ένωσης δεν μπορεί να διαμορφωθεί ως συνονθύλευμα των 27 εθνικών πολιτικών.

Για την ανάκτηση της εμπιστοσύνης στους ευρωπαϊκούς θεσμούς θα ήταν σκόπιμο να αναζητηθούν ανιδιοτελή κίνητρα. Χρειάζεται ένα νέο έναυσμα, μια ιδέα που θα καταστήσει εκ νέου αισθητή τη δύναμη έλξης της Ένωσης, θα εμπνεύσει, θα βοηθήσει να συνειδητοποιήσουμε το γεγονός ότι είμαστε η Ένωση των 27, με κοινά σύνορα, ισχυρό νόμισμα, κοινούς πολιτικούς θεσμούς και ότι έχουμε ανάγκη κοινής πορείας για να ανταποκριθούμε στις παγκόσμιες οικονομικές προκλήσεις, που δεν αντιμετωπίζονται με εθνικισμό, ούτε με λαϊκισμό^[11]. Η επιλογή μιας μοναχικής, εσωστρεφούς πορείας, έξω από την πορεία της ηπείρου, αποτελεί σφαλερή ψευδαίσθηση που προϊδεάζει για ελλείμματα και κινδύνους.

Ουδείς αμφισβητεί ότι η πορεία προς την Ευρωπαϊκή ενοποίηση δεν στηρίχθηκε μόνο στα υλικά αγαθά, ούτε εμπνεύστηκε μόνο από αυτά. Είναι συνεπώς εύλογο πως, και στη σημερινή κρίσιμη καμπή, το ενδιαφέρον των πολιτών για την ευρωπαϊκή ιδέα και η ταύτισή τους με αυτήν δεν μπορεί να αναβιώσει μόνο με επισφαλείς οικονομικές προσδοκίες, χωρίς αξιολογικό προσανατολισμό. Έχουμε ανάγκη του συνδετικού κρίκου που θα αγγίξει τον κάθε πολίτη και θα τον φέρει κοντά στον απρόσωπο, ουσιαστικά άγνωστο για τους πολλούς, κινητήριο μηχανισμό των Βρυξελλών. Το όραμα της Ενωμένης Ευρώπης, χωρίς νικητές και ηττημένους, χωρίς αποκλεισμούς, ανισότητες και διακρίσεις, αυτό που καθοδήγησε τους εμπνευστές της, μπορεί να ξαναβρεί το θάμβος και τις ρίζες του σε ηθικές αξίες που δεν αποτιμώνται με οικονομικούς δείκτες, ούτε διαπνέονται από ψυχρή λογική και ωφελιμιστικές εκτιμήσεις. Τέτοιος τομέας με ανθρωπιστική διάσταση, με συμβολικής σημασίας δοξασίες, παραδόσεις και αρχές που αγγίζουν τον άνθρωπο, είναι αυτός του Πολιτισμού, καταλύτης που στήριξε την ευρωπαϊκή πορεία από τα βάθη του χρόνου. Ενθαρρυντική η ομολογία του Jean Monnet πως, αν μπορούσε να ξεκινήσει εκ νέου την Ευρώπη, θα ξεκινούσε από τον Πολιτισμό.

Είναι ίσως η στιγμή που τα όργανα της ΕΕ, οι πολιτικοί ιθύνοντες των Κμ και οι πολίτες θα πρέπει να ανατρέξουμε στη γένεση και να αποτιμήσουμε, αντικειμενικά και νηφάλια, την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Είναι σκόπιμο να οραματιστούμε εκ νέου τα όσα συμπυκνώνονται εύστοχα στο προοίμιο της Συνθήκης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Εκεί γίνεται αναφορά στην Ένωση διακεκριμένων λαών, με πολιτική αυτοδιάθεση, διακεκριμένες πολιτιστικές ταυτότητες και σχέσεις αλληλεγγύης μεταξύ τους, με σεβασμό στην ιστορία, τον πολιτισμό και τις παραδόσεις[12]. Η τραυματισμένη, διηρημένη από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο Ευρώπη της δεκαετίας του '50 έδωσε τη δέουσα απάντηση στο κοινό αίσθημα για οικονομική ανόρθωση και ασφάλεια, καθώς και στους τιμητές της γαλλογερμανικής έχθρας. Τα έξι (6) ιδρυτικά μέλη της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας συνένωσαν τις δυνάμεις τους και δήλωσαν έτοιμα να υπερασπιστούν την εδραίωση της ειρήνης και ελευθερίας και «να διασφαλίσουν, με κοινή δράση, την οικονομική και κοινωνική πρόοδο των λαών τους». Στην κοινή δράση η διάσταση για «πολιτική συνεργασία» ήταν πρόδηλη από τα πρώτα βήματα, αφού εξυπηρετούσε τις τότε επιδιώξεις και ανάγκες για την ολοκλήρωση της «εσωτερικής αγοράς».

Και όμως, η Ευρώπη μόνο επιφανειακά αντλεί την προέλευσή της από την

οικονομία[13]. Χαρακτηριστικά και τα όσα ο Dario Fo πρεσβεύει: «πριν καν η Ευρώπη ενωθεί σε οικονομικό επίπεδο, ή γίνει αντιληπτή ως χώρος οικονομικών συμφερόντων και συναλλαγών, ο πολιτισμός είχε ήδη ενώσει τις χώρες της». Στο γεωγραφικό χώρο της γηραιάς ηπείρου αναπτύχθηκε ο προβληματισμός και άνθισαν οι ιδέες για τα ζωτικά θέματα της ανθρώπινης ύπαρξης. Για το δίκαιο, το άδικο, το αληθές, τη φύση και το Θεό. Εδώ έχει ρίζες η ιστορικότητα και επιστημονική θεμελίωση του δικαίου, η ανεξαρτησία της δικαιοσύνης, η διάκριση των λειτουργιών, η θρησκευτική ελευθερία ως ανθρώπινο δικαίωμα. Η Ευρώπη διαμορφώθηκε πρωτίστως δια μέσου της πολιτιστικής ιστορίας, από την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα[14], που υπήρξαν θεμέλια της εσωτερικής συνοχής της Ευρώπης του σήμερα. Ιστορικές μελέτες μαρτυρούν πως η κοινή ευρωπαϊκή πολιτισμική κληρονομιά είναι αποτέλεσμα αιώνων δημιουργίας, μεταναστευτικών ροών και ανταλλαγών. Μαρτυρούν επίσης τη συνέχεια αυτού του πολιτισμού[15], πορεία μακρόχρονη, κοινή στα καίρια χαρακτηριστικά της, που διαπνέουν την ευρωπαϊκή ενότητα. Ήπειρος των ανθρωπιστικών αξιών που γέννησε τη φιλοσοφία, τη διαλεκτική, την επιστήμη, την τέχνη διαχρονικά σε όλες της τις εκφάνσεις, ήπειρος της Magna Carta, της Γαλλικής Επανάστασης και της πτώσης του Τείχους του Βερολίνου, της ελευθερίας και διαφορετικότητας, η Ευρώπη αποδέχεται ως μοναδικό σύνορο τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ο Πολιτισμός κατείχε ανέκαθεν σημαντική θέση στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και έμμεσα επηρέασε ακόμα και πολιτικές διεργασίες, όπως η διεύρυνση στο νότο με την ένταξη της Κύπρου και Μάλτας. Παρά το γεγονός ότι στις ιδρυτικές Συνθήκες έλλειπε κάθε σχετική αναφορά στον τομέα του πολιτισμού, κενό που καλύφθηκε για πρώτη φορά το 1992 με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ [16], οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες δεν έλειψαν. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν δίστασε, εξ' αρχής, να αναλάβει δράση, παρακάμπτοντας τα προβλήματα που δημιουργούσε το νομικό κενό των ιδρυτικών Συνθηκών[17], γιατί αυτό υπαγορευόταν από το αίσθημα των ευρωπαίων πολιτών, ως κοινωνικοοικονομική και πολιτική ανάγκη. Σήμερα, αυτό που είναι η Ευρώπη, αυτό που μπορεί περαιτέρω να γίνει είναι προεχόντως ο πολιτισμός της που οδηγεί σε εσωτερικές διεργασίες και σε ανθρωπισμό. Τούτο δεν σημαίνει πως περιθωριοποιούνται η πολιτική, η οικονομία. Όμως η Ευρώπη δεν εδράζεται απλώς στην οικονομία της αγοράς και ασφαλώς δεν μπορεί να συρρικνωθεί σ' αυτήν. Οι προοπτικές της είναι πρωτίστως συνυφασμένες με την πολιτιστική της κληρονομιά και το πολιτιστικό της μέλλον, που τροφοδοτούνται από την πολυμορφία και διαφορετικότητα των λαών της[18]. Οι λαοί της Ευρώπης πρέπει να νοιώθουν

υπερήφανοι για την πολιτισμική και γλωσσική τους πολυμορφία, να τη διαφυλάξουν, να τη στηρίξουν, να την καταστήσουν προσιτή σε άλλους. Ιδιαίτερα τώρα που οι συνθήκες της παγκοσμιοποίησης επιχειρούν να απαξιώσουν την πολιτισμική διαφορετικότητα και να τη μετατρέψουν σε πολιτισμική ομοιομορφία. Η ΕΕ δεν συνιστά ούτε θεωρείται απλώς μια οικονομική δύναμη με κοινή φωνή και θέσεις στα τεκταινόμενα στους διεθνείς οργανισμούς, αλλά ένα καινοφανές, επιτυχές κοινωνικό και πολιτισμικό εγχείρημα. Εξάλλου, τα οικονομικά αγαθά είναι αναλώσιμα, σε αντίθεση προς τον πολιτισμό που αποτελεί πηγή έμπνευσης και δημιουργικότητας, συμβάλλει στη δημιουργία «*Ευρωπαϊκής συνείδησης*» και γεννά το αίσθημα του «*ανήκειν*» σε ένα ευρύτερο σύνολο. Στο σύνολο της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής σύνθεσης που εκφράζει την ιστορία και τις προοπτικές του ευρωπαϊκού εγχειρήματος, στον Ευρωπαϊκό Πολιτισμό.

4. Πολιτισμός και οικονομία

Είναι σημαντικό, ιδιαίτερα τώρα, να συνεκτιμήσουμε το γεγονός ότι ο πολιτισμός πυροδοτεί ήδη δυναμικά την ανάπτυξη οικονομικών δραστηριοτήτων και τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε όλη την ΕΕ. Αποτελεί πεδίο δραστηριότητας με τεράστια σημασία, όχι μόνο για την ευρωπαϊκή πολιτιστική ταυτότητα, αλλά και για τη λειτουργία της ενιαίας αγοράς σε κρίσιμους τομείς, με ενδιαφέρον οικονομικό και προσφορά εργασίας, καθώς από αυτούς αναβλύζουν σημαντικές πηγές απασχόλησης, εμπλουτιζόμενες συνεχώς από καινοτόμες προσεγγίσεις.

Οι κλάδοι των πολιτιστικών δράσεων αποτελούν εστίες εισοδήματος, αφού απασχολούν περισσότερα από επτά (7) εκατ. άτομα^[19]. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες συμβάλλουν στο δυναμισμό της οικονομίας και την ανταγωνιστικότητα της ΕΕ, αλλά και στην καταξίωση μιας κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς, στην αποτροπή και μείωση της φτώχειας. Η ελεύθερη κυκλοφορία έχει διευκολύνει τα μέγιστα τις πολιτιστικές ανταλλαγές που ενισχύονται συνεχώς σε ένταση και σφρίγος, όχι απλώς στο εσωτερικό της Ένωσης, αλλά και πέραν των συνόρων της. Η ζήτηση πολιτιστικών αγαθών και η συνεχώς αυξανόμενη βαρύτητα των άυλων μορφών τους διευρύνονται.

Οι εξελίξεις στις τηλεπικοινωνίες, την πληροφορική, το διαδίκτυο, έχουν ανατρέψει τα δεδομένα, δημιουργώντας πολιτιστικές βιομηχανίες και καλλιεργώντας τον «πολιτισμό της κοινωνίας της πληροφορίας». Οι βιομηχανίες αυτές και η δημιουργικότητα στην οποία συμβάλλουν αποτελούν βάση για την καινοτομία και συνεπώς για την ανάπτυξη, ανταγωνιστικότητα και απασχόληση. Η χρήση νέων τεχνολογιών, για την παροχή πρόσβασης στις συλλογές πολιτιστικής κληρονομιάς, εξελίσσεται συνεχώς και τα τεχνολογικά στοιχεία υπαγορεύουν νέες μορφές έκφρασης και τέχνης, με ότι αυτό σημαίνει στο άνοιγμα νέων δεξιοτήτων και θέσεων εργασίας.

Τα αποτελέσματα μπορούν να καταστούν εντυπωσιακά με δράσεις που ευνοούν το διαπολιτισμικό διάλογο, την ενίσχυση των οργανωτικών ικανοτήτων στον πολιτιστικό τομέα (επιχειρηματικότητα, κατάρτιση στη διαχείριση), τη σύμπραξη πολιτισμού και άλλων τομέων (πληροφορική, επικοινωνία, έρευνα, τουρισμός), όπως ακριβώς προτάθηκε από την Επιτροπή, το 2007, στην ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό[20]. Ορθώς η Επιτροπή έκρινε αναγκαία την κατάρτιση κοινής πολιτιστικής ατζέντας, τη δημιουργία νέων συμπράξεων και την ανάπτυξη νέων μεθόδων εργασίας με τα Κμ, τους πολίτες και τις άλλες χώρες. Στην ίδια ατζέντα, η Επιτροπή, εκτιμώντας ότι η πολιτισμική πολυμορφία είναι σημαντική παγκοσμίως για την ειρήνη, την αμοιβαία κατανόηση, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προτάσσει την ενίσχυση της πολιτιστικής διάστασης ως νευραλγικού στοιχείου των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ. Προτεραιότητα που συμβάλλει άμεσα στην ενίσχυση της θέσης και επιρροής της ΕΕ στο διεθνές στερέωμα. Ας μην ξεχνάμε εξάλλου ότι η ΕΕ, από την ίδρυσή της μέχρι σήμερα, εδραιώνεται σε μια συνεχή διαδικασία πολιτικής διαπραγμάτευσης. Στις πολιτικές συναινέσεις οικοδομείται το μέλλον και οργανώνεται η πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση[21]. Τα πολιτιστικά ζητήματα, ακόμα και όταν την παρουσία τους διαχειρίζονται μεγάλες πολιτιστικές εταιρείες, είναι βαθύτατα πολιτικά και βρίσκονται στον πυρήνα του μέλλοντος της Ευρώπης, προσφέροντας κοινό υπόβαθρο και συγχρόνως διαφορετικότητα, πολυμορφία και ιδιαιτερότητα. Το άρθρο 167 της Συνθήκης της Λισσαβόνας[22], συνεπικουρούμενο και από άλλες διατάξεις της Συνθήκης[23], παρέχει επαρκές έρεισμα για τη διασφάλιση πολιτιστικής δράσης, με την ανάπτυξη των πολιτισμών των Κμ και την ενθάρρυνση, για το σκοπό αυτό, της μεταξύ τους συνεργασίας.

Πέραν αυτού η ενδυνάμωση της πολιτιστικής διάστασης στα ευρωπαϊκά

δρώμενα επιβάλλεται στις παρούσες συγκυρίες και για καθαρά πολιτικούς λόγους. Η κρίση δεν συνιστά μεμονωμένο οικονομικό φαινόμενο. Αποτελεί, πολύ περισσότερο, κρίση αξιών, αντιλήψεων, θεσμών και λειτουργίας της Ένωσης ως συνόλου, αλλά και της κοινωνίας των πολιτών κάθε Κμ. Ένα δυσλειτουργικό, εύθραυστο σύνολο των 27 μπορεί εύκολα να οδηγηθεί σε αστάθεια, εξασθένηση ή και αποσάθρωση των εκφάνσεων του κοινοτικού κεκτημένου, σε φθίνουσα επιρροή στη διεθνή οικονομική και κοινωνική σφαίρα, με πολλαπλές γεωπολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, επιζήμιες για το σύνολο, αλλά και για κάθε Κμ.

5. Μια άλλη προσέγγιση της ανάκαμψης

Σήμερα, όταν η ΕΕ βρίσκεται αντιμέτωπη με ζητήματα ζωτικά που αφορούν την ίδια την υπόστασή της, ενώ παράλληλα προσβλέπει να ανακτήσει το χαμένο έδαφος, η εστίαση στον πολιτιστικό τομέα ακούγεται ίσως παράδοξη και άκαιρη, αν όχι αφελής. Πολύ περισσότερο όταν η παρουσία των αμερικανικών πολιτιστικών προϊόντων, αγαθών και υπηρεσιών, είναι έντονη, ενίοτε καταλυτική. Ωστόσο η Ευρώπη οφείλει να αντιδράσει για να αποφύγει την παρακμή, να τεθεί σε ανοδική πορεία, να συνεχίσει να παρέχει προστιθέμενη αξία στον παγκόσμιο στίβο. Και πρέπει να αντιδράσει συλλογικά, από κοινού, ως Ένωση. Αν η ΕΕ στοχεύει στην *«έξυπνη, πράσινη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη»*, αν επιθυμία της είναι να μην επωμισθεί το βάρος άλλης μιας πικρής δεκαετίας και βέβαια να μην διαρραγεί, έχει απόλυτη ανάγκη της κοινωνίας των πολιτών της. Οφείλει συνεπώς να επενδύσει, κατά προτεραιότητα, στην ανάκτηση της πίστης και εμπιστοσύνης των πολιτών προς την κλονισμένη ευρωπαϊκή ιδέα, τις αρχές και αξίες που, όπως ενέπνευσαν τη γένεση και πορεία της ιδέας αυτής, μπορούν να στηρίξουν και το μέλλον της.

Για το όραμα *«Ευρώπη 2020»* η ΕΕ μπορεί να αντλήσει δυνάμεις, να στηριχτεί στην άσβεστη ζωτικότητα της κοινής ευρωπαϊκής μας ιστορίας και των όσων αυτή μας κληροδότησε. Πέρα από τις *«εμβληματικές πρωτοβουλίες»* που εντάσσονται στη νέα Στρατηγική, χρειάζεται πρωτίστως μια *«εμβληματική πρωτοβουλία»* για την πληρέστερη και αποτελεσματικότερη ανάδειξη, εσωτερικά και εξωτερικά, της

πολιτιστικής ευρωπαϊκής κληρονομιάς, ταυτότητας της Ευρώπης και των πολιτών της. Ο ίδιος ο χώρος της γηραιάς ηπείρου συγκροτεί μια πολιτισμική οντότητα, άθροισμα τόπων με κοινές ποιοτικές αξίες, αν και διαφορετικούς τρόπους ζωής. Ιστορικοί, τεχνοκριτικοί και αναλυτές επιχειρηματολογούν πως η γηραιά ήπειρος, ανεξάρτητα από αντιπαλότητες και αιματηρές συγκρούσεις του παρελθόντος, έκτιζε πάντα «*μια μυστική κοινότητα πολιτισμού*»^[24], αυτή που καλλιέργησε την ανάπτυξη, την ωρίμανση, την εξέλιξη και αλληλεπίδραση των λαών της, τη διάκριση ανάμεσα στην υλική και ποιοτική διάσταση. Η ιστορία δείχνει πως στις δύσκολες στιγμές, η Ευρώπη στάθηκε πάντα ικανή να αναλάβει δράσεις, προσαρμόζοντας ανάλογα το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον, χωρίς να απεμπολείται τα ιδεώδη της.

Αυτό που σήμερα απαιτείται περισσότερο από κάθε άλλη φορά, είναι η διαμόρφωση κοινής αντίληψης και δράσης με αρχές που εγγυώνται την αλληλεγγύη και μπορούν να οδηγήσουν εκ νέου σε σταθερότητα και ευημερία. Η διάχυτη ανασφάλεια, η αβεβαιότητα, η μεμψιμοιρία πρέπει να μετατραπούν σε στάση δημιουργικής συμμετοχής. Έχουμε συνεπώς ανάγκη της κοινής πολιτισμικής μας ταυτότητας, που διεγείρει τις αισθήσεις, μας φέρνει πιο κοντά, προσφέροντας άλλους τρόπους εκτίμησης της πραγματικότητας. Όργανα της ΕΕ, Κμ. και πολίτες χρειάζεται να στηρίξουμε και να στηριχτούμε στον πλούτο και τους ανοικτούς ορίζοντες της κουλτούρας μας, «*την πολλαπλότητα μέσα στην ενότητα*».

Με αυτή την ευρωπαϊκή ταυτότητα θα αντιληφθούμε ορθότερα το παρελθόν, θα το ανανεώσουμε, θα βιώσουμε και θα εκτιμήσουμε με μεγαλύτερη σοβαρότητα και διαύγεια το παρόν και θα πορευτούμε σταθερά στο μέλλον.

^[1] Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας, Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βρυξέλλες 23 και 24 Μαρτίου 2000, διαθ. σε <https://www.european-council.europa.eu>

[2] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση «Ευρώπη 2020», COM(2010)2020 τελικό, Βρυξέλλες 3.3.2010, διαθ. σε: [tp://ec.europa.eu/europe2020/documents/documents-and-reports/index_en.htm](http://ec.europa.eu/europe2020/documents/documents-and-reports/index_en.htm)

[3] Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμπεράσματα EUCO13/10, COEUR9, CONL2, Βρυξέλλες 17 Ιουνίου 2010, διαθ.σε <https://www.european-council.europa.eu>.

[4] Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμπεράσματα EUCO30/10, COEUR21, CONL5, Βρυξέλλες 17 Δεκεμβρίου 2010, διαθ. σε <https://www.european-council.europa.eu>.

[5] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση «Ευρώπη 2020», όπ.π. (σημ.2) βλ.2. «Έξυπνη, πράσινη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη».

[6] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση «Ευρώπη 2020», όπ.π. (σημ.2 και 5), ορίζονται 7 «εμβληματικές πρωτοβουλίες»: Ένωση καινοτομίας, Νεολαία σε κίνηση, Ψηφιακό θεματολόγιο για την Ευρώπη, Μια Ευρώπη που χρησιμοποιεί αποδοτικά τους πόρους, Μια βιομηχανική πολιτική για την εποχή της παγκοσμιοποίησης, Ατζέντα για νέες δεξιότητες και θέσεις εργασίας, Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας.

[7] Στρατηγική της Λισσαβόνας, όπως συμπληρώθηκε από ΕΣ Göteborg, 15 και 16 Ιουνίου 2001, με την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης και αειφόρου ανάπτυξης, όπ.π. (σημ. 1), βλ. και *Kevin Featherstone* «Δεν ήταν η δεκαετία που ονειρευόμασταν, αλλά...», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ/31 Δεκεμβρίου 2010, σ. 10.

[8] Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Έκθεση στο Εαρινό Ευρωπαϊκό Συμβούλιο «Πρώθηση της Στρατηγικής της Λισσαβόνας-Μεταρρυθμίσεις για τη διευρυμένη Ένωση», COM(2004) 29 τελικό/2, Βρυξέλλες 20.2.2004. Διαθ. σε <https://www.europa.eu>

[9] Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, όπ.π. (σημ.3).

[10] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ανακοίνωση «Ευρώπη 2020», όπ.π. (σημ. 2), βλ. 1. «ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ»/«Η Ευρώπη μπορεί να πετύχει», σ. 11.

[11] *Herman Van Rompuy* «Γιατί σας χρειάζεται σήμερα η Ευρώπη». Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ/9.Μαΐου 2010, σ. 17.

[12] *Γ. Παπαδημητρίου/Γ. Καριψιάδης/Κ. Παπανικολάου* «Η Συνέλευση για το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2002, βλ. *Γ. Καριψιάδης* «Η θεσμική αμφιθυμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η Δήλωση του Laeken και η Συνέλευση», σ. 27 επ.

[13] *P. Habermas*, «Υπάρχει ένας Ευρωπαϊκός Δημόσιος Χώρος;». Εισήγηση στο Forum Σύγχρονη Πολιτεία τ.3, 1999. Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, σχόλια *Γ. Παπαδημητρίου/Δ. Θ. Τσάτσος*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, βλ. II.3. «Η πραγματικότητα στην Ευρώπη», σ. 24 επ.

[14] *P. Habermas*, 1999, όπ.π. (σημ.13), βλ. II.4. «Στοιχεία του ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου: ο δημόσιος χώρος ως πολιτισμός», σ. 28.

[15] *Δ. Παπαγιάννη* «Ο πολιτισμός στην Ευρωπαϊκή Ένωση», εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1995, βλ. 1. Εισαγωγή, σ. 21 επ.

[16] Συνθεκ άρθρο 128. Η πολιτιστική πολιτική αποτελεί αρμοδιότητα των Κμ, ο ρόλος της κοινότητας είναι επικουρικός, στόχος η ανάδειξη της πολιτιστικής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

[17] *Δ. Παπαγιάννη*, 1995, όπ.π. (σημ. 15), βλ. 3. «Το κοινοτικό κεκτημένο στον πολιτιστικό τομέα μέχρι τη Συνθήκη του Μάαστριχτ», σ. 52 επ.

[18] *P. Habermas*, 1999, όπ.π. (σημ. 13).

[19] Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στοιχεία σε https://europa.eu/pol/cult/index_elm.

[20] Ευρωπαϊκή Επιτροπή «Ανακοίνωση σχετικά με την ευρωπαϊκή ατζέντα για τον πολιτισμό» COM(2007)242 SEC(2007)570, Βρυξέλλες 10/5/2007, διαθ. σε https://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc399_en.htm.

[21] *E. Βενιζέλος*, ομιλία στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη «Πολιτισμός, Πνευματική Ιδιοκτησία και Κοινωνία της Πληροφορικής». Οργάνωση από Υπ. Πολιτισμού κατά την Ελληνική Προεδρία στην ΕΕ, Αθήνα Απρίλιος 2003. Πρακτικά διάσκεψης διαθέσιμα στο Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου.

[22] Συνθήκη της Λισσαβόνας (Μεταρρυθμιστική Συνθήκη), άρθρο 167 «ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ» (πρώην 151 ΣΕΚ). Οι κοινοτικές αρμοδιότητες προσδιορίζονται στις παργ. 1, 2, 3, 4. Εισάγεται ρήτρα υποχρέωσης αποχής της Ένωσης από δράσεις που ενδέχεται να θίγουν πολιτιστικές ευαισθησίες των Κ.μ.

[23] Συνθήκη της Λισσαβόνας, βλ. Προοίμιο (αναφορά στην πολιτιστική, θρησκευτική, ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, στις σχέσεις των λαών με σεβασμό στην ιστορία, τον πολιτισμό, τις παραδόσεις). Άρθρο 107.3.δ. (πρώην 87) εισάγει λανθάνουσα πολιτιστική ρήτρα (επιχορηγήσεις για την προώθηση του πολιτισμού και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς). Κατά τα άρθρα 165, 167 (πρώην 149, 150) εκπαίδευση και παιδεία αποτελούν ειδική πολιτιστική αποστολή της ΕΕ (σεβασμός προς την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία).

[24] *Jonathen Jones/the Guardian* «Ευρώπη: χτίζοντας μια κοινότητα πολιτισμού», Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ/17-19 Δεκεμβρίου 2010, σ. 18.